

KUTATÁSI BESZÁMOLÓ
KLEBELSBERG KUNO-ÖSZTÖNDÍJ
2020

A kutató neve	
Orosz Júlia	
A kutatás témája	
Kolhozélet Kárpátalján: „A magyar nő nagy erő a kolhozokban”	
A kutatás helyszíne	
ország, város	Ukrajna, Beregszász
intézmény(ek)	Kárpátaljai Területi Állami Levéltár
A kutatás ideje	
2020. augusztus 1–31.	
A kutatott gyűjtemények, az átnézett iratok, dokumentumok és a találatok rövid ismertetése (tételes találati jegyzék nélkül)	
<p>A Klebelsberg Kunó Ösztöndíj lehetőséget biztosított számomra, hogy a 2020-as év folyamán egyhónapos levéltári kutatást folytassak a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban (továbbiakban KTÁL). A kutatást a KTÁL beregszászi részlegén végeztem, s bár az 1945 utáni évek iratanyagait a levéltár ungvári részlegén őrzik, a kutatási témámhoz kapcsolódó kolhoziratok Beregszászban találhatóak meg. A kutató munkám alapját két fond, az P-1971 és P-995 iratanyagai képezték. Az P-1971. számú fond a Beregszászi járási Bányászat község Bolsevik nevezetű mezőgazdasági artelének (kolhoz) iratait, míg az P-995-ös fond a szintén Beregszászi járási Nagyberég község Lenin kolhozának iratait tartalmazza. A kutatott gyűjtemények között fellelhetjük: a kolhozok közgyűléseinek- és vezetőségi üléseinek jegyzőkönyveit; a kolhozok tervezett termelési- és teljesített feladatairól becsléseket, kimutatásokat; adatokat az állammal szembeni beszolgáltatási kötelezettségekről; a kolhozok pénzügyi-gazdasági tevékenységéről éves statisztikai- és könyvelői jelentések. A kolhoztagok különböző témakörben íródott kérelmeit, nyilvántartásokról-, munkanapjaikról vezetett könyveléseket, a Szovjetunió kolhozokra vonatkozó határozatait, rendeleteit és egyéb a kolhoz működésével, irányításával kapcsolatos okmányokat.</p> <p>A második világháború gyökeresen átalakította Európa politikai, gazdasági és társadalmi szerkezetét. Közép- és Kelet-Európa egyes országai szovjet érdekszférába került, ahol forgatókönyvszerűen elkezdődött a szovjet rendszer kiépítése.¹ Kárpátalja szintén a második világháború következményeként jutott a Szovjetunió hatalma alá, ezen belül pedig az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Kárpátontúli területévé vált.² A sztálini rendszer alapját képezte a kollektivizálás, azaz a magántulajdon felszámolása. Apránként mindent</p>	

¹ Kalmár Melinda. Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer 1945-1990. Budapest, Osiris Kiadó, 2014. 39, 42.

² Oficinskij Roman: Szovjet Kárpátalja (Kárpátontúli terület) 1944–1991. In: Kárpátalja 1919–2009. Fedinec Csilla – Vehes Mikola (szerk.). Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2010. 243, 233.

államosítottak, melyből a mezőgazdaság sem maradhatott ki. A szovjet agrárpolitikát követve, az egyéni gazdaságról fokozatosan átkellett térni a kollektív földművelésre, a föld közös, artelszerű megmunkálására. A kolhoz eredendően egy gyűjtőfogalom (kollektív gazdaságoknak több típusa volt ismert), melyből az artel forma vált a legelterjedtebbé, s ennek a megnevezésére használták egyszerűen a kolhoz szót.³ A szovjet kormány kollektivizálása alól Kárpátalja sem mentesült. A térségben 1946 tavaszán hozták létre az első két kolhozot, az eszenyi (Ungvári járás) Hruscsov nevét viselő és az oroszvégi (Munkács környéki) Dimitrov kolhozot. 1948-ban a kolhozok száma már a 28-ra emelkedett. A nagy fordulat 1949 végén 1950 elején történt, amikor már 532 kollektív gazdaságot számoltak. Ez magába foglalta a falusi gazdaságok 82%-át és a szántóföldek 84%-át.⁴ A kutató munka során vizsgált két kolhoz az elsők között volt létrehozva a Beregszászi járásban.

Bátyúban a kolhozkezdeményező csoport 1948. június 4-én tartotta alakuló közgyűlését, ahol 25 tag jelenlétével döntöttek a kolhoz megszervezéséről, mely a Bolsevik nevet kapta. A kolhoz vezetése a kolhozelnökből, annak helyetteséből, a választott vezetőségi tagokból és egy ellenőrző bizottságból tevődött össze. Első elnökének Szacsarovszky Jánost választották meg.⁵ A kolhozok működésére vonatkozó irányelveket a Szovjetunió 1935-ös Mezőgazdasági Artel Mintalapszabályzata tartalmazta. A kolhoz hivatalos bejegyzése után kezdetét vette a rekvirálások, a helyi lakosság magántulajdonának begyűjtése a kollektív gazdálkodás számára (földterületek, állatok, eszközök, vetőmagok stb.). Az évek során a Bolsevik Kolhoz alá tartozó földterület folyamatosan bővült. Megalakulásakor 300 hektár (jele:ha) szántófölddel rendelkezett, ezenkívül 233 ha kaszálóval, legelővel, erdővel, szőlőssel és kerttel⁶, 1952-ben már 1439,72 hektár volt a kolhoztulajdonában, ebből 1072,22 ha földterület szántó, 24 ha kert, és gyümölcsös, 100,50 ha állandó szénakaszálásra használható földterület, valamint 89 ha legelő volt.⁷

A kolhoz vezetőségének minden évvégén le kellett adni egy jelentést az adott év termelési-pénzügyi- és gazdasági tevékenységéről, hozamáról. Ezekből a jelentésekből számos információt kaphatunk, többek között a kolhoz összetételének változását is nyomon lehet követni, illetve a nemek arányát is meg lehet figyelni. Így például megtudhatjuk, hogy a bátyúi Bolsevik kolhozban a nők ténylegesen nagyobb számban voltak jelen, mint a férfiak.⁸ A női kolhozisták leggyakrabban mezőgazdasági- vagy állatgondozási feladatokat láttak el, sokuk csoportvezetőként tevékenykedett, de néhányukat brigadérosnak, farmvezetőnek kinevezetek vagy beválasztották a kolhoz vezetőségi tagjai közé. A vizsgált időszak alatt a kolhoz (1948–1953) a három elnökváltáson esett át (Szacsarovszky János, Kun Dezső, Frisman Vilmos). Minden elnökválasztás a vezetőségi és ellenőrzési bizottsági tagok személyeinek cseréjével is járt. Míg a kolhoz alakulásakor a vezetőségi tagok közzé egyetlen nő (Baraté Margit, majd Lefkó Erzsébet váltotta) került be, addig Frisman Vilmos elnöksége idején a vezetőségi tagok között már három nőt számolhatunk: Nyeste Ilonát, Béres Lenkét és Sütő Júliát.⁹

³ Varga Zsuzsanna: Modelltranszferek Keletről és Nyugatról: mezőgazdasági termelészövetkezetek Magyarországon 1949–1989. Budapest, Akadémiai doktori értekezés, 2014. 8, 34–35.

⁴ Oficinszkij, 2010: 277.; 7 Dupka György: A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991). Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2014. 79–80.

⁵ KTÁL, P-1971. Opisz 1. Odinica Zberihányá 3.

⁶ KTÁL, P-1971. Opisz 1. Odinica Zberihányá 2.

⁷ KTÁL, P-1971. Opisz 1. Odinica Zberihányá 43.

⁸ KTÁL, P-1971. Opisz 1. Odinica Zberihányá 3., 10., 22., 33., 43. A dokumentumok többsége kézzel íródott, sokszor találkozhatunk áthúzással és javítással. Vagy ahogy az az 1951–1952. évre vonatkozó jelentésnél is megfigyelhető, kétféle adatot tüntettek fel.

⁹ KTÁL, P-1971. Opisz 1. Odinica Zberihányá 30.

A Nagyberegen létrehozott Leninről elnevezett kolhoz volt a beregszászi járás legelső, mondhatni úttörő mezőgazdasági artelje. 1947. március 11-én Nagyberegen általános népgyűlést tartottak a kollektív munka megszervezéséről a községben, amelyen 700 polgár volt jelen.¹⁰ A kolhozalapító gyűlés 1947. március 15-én volt, ahol aláírták az alapszabályt és megválasztották a kollektív gazdaság vezetőségét. Első elnöke Horvát Géza lett.¹¹ A Kerületi Végrehajtó Bizottság №151-es számú döntése értelmében 1947. május 20-án fogadták el Beregi Lenin nevezetű mezőgazdasági artel alapító okiratának bejegyzését.¹² Minden új kolhoztagnak egy kérvényt kellett leadni a belépéshez, amely elfogadásáról a vezetőségi tanács a közgyűlésen döntött.

A nagyberegai kollektív gazdaság alakító bizottságának.

Bálint András

nagyberegai lakostól

Kérvény¹³

Kérem felvételemet a megalakuló kollektív gazdaságba. 6 tagú családommal együtt és nevű Bálint Ilona (1931, feleség) és egyedül.

Jelenleg használatban lévő földösszterület 8 hektár, ebből /szántó/ 3 / /rét/ 4½ /szőlő/ ½.

Bevetve őszi vetéssel ... hektár.

Mélyszántásra ... hektár.

Beadok a gazdaságba /felszerelés és jószág/ 2 ökör, szekér, eke, borona.

Aláírás

A kolhoz megalakulásakor 488 hektár földterülettel rendelkezett, melyből 288 ha volt szántó, 200 pedig kaszáló. Munkavégzés szerint a kolhoztagokat brigádokra és azon belül munkacsoportokra osztották. Még 1947 áprilisában megszervezték a mezei brigádokat, kinevezték vezetőiket és a brigádokon belül működő csoportok beosztását, azok vezetőit.¹⁴ A kezdetleges nehézsége miatt már 1947 augusztusában új vezetőséget választottak. Az új kolhoz elnök Lengyel József lett, míg Horváth Géza, elnökhelyettes pozícióba került. A vezetőségi tagok közé két nő is bekerült: Iván Margit és Végh Erzsébet személyében, akik a kolhoz életének irányításában, szervezésében folyamatosan részt vettek és fontos szerepet tölthettek be. Iván Margit például a kolhoz egyik legjobb élmunkásaként a körzet első női kitüntetettje volt. Csoportvezetőként a bő kukoricatermésért a Munka Vörös Zászló rendjével jutalmazták.¹⁵ Az évek folyamán a kolhoz összetétele növekedő tendenciát mutatott. Az éves gazdasági és könyvelői jelentésekből nyomon tudjuk követni, hány család (udvar) lépett be az adott évben a kolhozba, ez összesítve hány főt jelentett (beleszámolva a család azon tagjait is, akik nem dolgoztak). Feltüntették a férfi (16-60 év között) és a női (16-55) aktív, rendes munkásokat és külön számolták azon az idős (férfiaknál 60-tól, nőknél 55-től felfelé) és fiatal kolhoztagokat (12-16 év között), akik szintén, részmunkaidőben részt vettek a kollektív gazdaság munkájában.

¹⁰ KTÁL, P-995. Opisz 1. Odinica Zberihányá 7.

¹¹ KTÁL, P-995. Opisz 1. Odinica Zberihányá 7.

¹² KTÁL, P-995. Opisz 1. Odinica Zberihányá 2.

¹³ KTÁL, P-995. Opisz 1. Odinica Zberihányá 6.

¹⁴ A brigád- és csoportvezetők a kolhoz éve alatt folyamatosan változtak. A jelentésekből ezt nyomon lehet követni. KTÁL, P-995. Opisz 1. Odinica Zberihányá 7.

¹⁵ KTÁL, P-995. Opisz 1. Odinica Zberihányá 30.

A kolhozistáknak munkanapokat kellett teljesíteniük és az alapján történtek az elszámolások, kifizetések. A Szovjetunió Minisztertanácsának 1947-es határozata szerint, egy évben a kolhozistáknak nem kevesebb, mint 120 munkanapot kellett kidolgozniuk, melyhez időszakos bontás is ajánlott volt (június 15-ig nem kevesebb, mint 30 munkanap, júniustól 15-től augusztus 15-ig 30 munkanap, augusztus 15-től október 15-ig 40 munkanap és a fennmaradót lehetett ledolgozni október 15-e után.) A tizenévesnek (12-16 éves korig) nem kevesebb, mint 50 munkanapot egy évben.¹⁶ Fontos megjegyezni, hogy minden egyes munkafolyamatnál (kapálás, vetés, aratás, gyomlálás, állat-gondozás stb.) külön-külön megszabták, hogy az elvégzett munka mennyi munkanormát ér és azt munkanapra váltották át (pl. kévevágó a cséplőgépnél 1 tonna után 0,35 munkanap, hagyma kiszedés 70 kg 0,50 munkanap, juh fűrésztés 20 db 1,20 munkanap, krumpli kapálás 0,03 ha 1 munkanapot jelentett stb.)¹⁷ A kolhoztagokkal az elszámolás általában év végén történt vagy évközben előleg formájában lehetett kérvényezni. A kiadások mértékét, nagyságát nagyban befolyásolta az adott gazdasági év terméshozama.

A kommunizmus hosszú évtizedei, az egyéni gazdaságok felszámolása és a kolhozok létrehozása teljesen átalakította Kárpátalja gazdasági felépítését, melyhez a helyi lakosság kénytelen volt hozzászokni és alkalmazkodni. A kolhozok iratanyagaiból számos információt kaphatunk arról, hogyan működött egy község kolhoza, visszaemlékezésekkel kiegészítve pedig egy színes és átfogó képet adhatunk a kommunista korszak ezen időszakáról.

A kutatás módszere

A járványügyi helyzet korlátozásai a kutatás végzésére is kihatással volt. A kutatási tervbe vállaltak megvalósítása érdekében igyekeztem minél több őrzési egységet kikérni, átnézni, a fontosnak, hasznosnak vélt dokumentumokat lefotózni és a későbbiekben történt meg azok részletes áttanulmányozása, összesített táblázatok, leírások készítése. Emellett mindkét fondban fellelhető iratokról készítettem egy teljes körű magyar nyelvű jegyzékét, amely feltünteti az irat pontos megnevezését, keltezését, oldalszámát és elérhetőségét (fond, opisz (leírás), odinica zberihányá (őrzési egység), mely eligazítást és segítséget nyújthat a téma iránt érdeklődő kutató számára (beszámolóhoz mellékeltem).

A kutatási eredmények hasznosítása (pl. előadás, publikáció) és az esetleges további lehetőségek

Az ösztöndíjas időszak során összegyűjtött és feldolgozott anyagokból sikerült egy kéziratot készíteni, mely a Betekintő c. folyóiratban jelent meg (*Orosz Júlia. A falusi parasztság – egy kolhoz belső életének jellegzetességei Kárpátalján (1948–1953), Betekintő, 2020/3. szám, 97-117.*). A tanulmány vizsgálja a kolhozrendszer kiépülésének folyamatát, hogyan alakult, épült fel egy adott község kolhoza, mit őriznek erről a levéltári anyagok, a kolhozok jegyzőkönyvei, éves jelentései, a sajtó tudósításai, és mindez hogyan él az emberek emlékezetében. A mikrotörténeti kutatás alapját a Beregszászi járásban található Bátyú község Bolsevik nevezetű kolhoza és a helyi lakosság visszaemlékező perspektívájú interjúi, illetve korabeli sajtóhírek alkotják (a kéziratot csatoltam). Mind a témakör, mind pedig a gyűjtött anyagok több szemszögből megközelíthető és feldolgozható, az elkezdett kutatás mindenképp folytatásra érdemes, hiszen hozzájárulhat a Szovjetunió agrárpolitikájának és a kolhozrendszer működésének jobb és árnyaltabb megértéséhez. Az egyhónapos ösztöndíjas időszak alatt két nagyobb kolhoz iratanyagát sikerült áttekinteni, így a jövőbeli terveim

¹⁶ KTÁL, P-995. Opisz 1. Odinica Zberihányá 3.

¹⁷ KTÁL, P-995. Opisz 1. Odinica Zberihányá 30.

között szerepel további kárpátaljai kolhozok iratait feltárni és egy összefoglaló tanulmányt készíteni elsősorban arról, hogy a beregszászi járás magyar falvainak hogyan változtatta meg az életét a kommunista rendszer és a kollektív gazdálkodás. Továbbra is külön hangsúlyt szeretnék fektetni a női munkások jelenlétének vizsgálatára, bemutatva a kolhozok életében betöltött szerepüket. A levéltári dokumentumok feltárásán túl, a korabeli sajtóanyagokat (különösen a kolhozlapokat) szeretném vizsgálni és interjúkat készíteni a korszak szemtanúival.

Az ösztöndíjjal kapcsolatos gyakorlati észrevételek (beleértve a leendő ösztöndíjasok számára hasznos tanácsokat)

A járványügyi helyzet a 2020-as évet sajnálatos módon mindenki számára átalakította, mely a kutatói életre is nagymértékben kihatással volt és jelenleg is van. A kormányrendeletek és a korlátozások megnehezítették az előre eltervezett kutatások megvalósítását. 2020 tavaszán Ukrajnában is kénytelenek voltak bezárni többek között az oktatási intézményeket, levéltárakat, könyvtárakat, így a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár sem volt látogatható. A korlátozást 2020 júliusában módosították, amikor kinyithatott a levéltár a látogatók számára, viszont szigorú előírásokat, szabályokat kellett betartani mind az ott dolgozóknak, mind az oda érkező kutatóknak (szájmaszk, gumikesztyű, fertőtlenítők kötelező használata). Az olvasóteremben nagysága miatt egyszerre mindössze 3 fő tartózkodhatott. Annak érdekében, hogy gördülékenyen tudjon zajlódni a kutatómunka minden héten előre be kellett jelentkezni és a szabad helyek függvényében lehetett menni a levéltárba. Ez egy héten egy kutató számára általában két napot jelentett. Az egy hónapos ösztöndíjas időszak alatt igyekeztem minden lehetséges alkalmat megragadni és a levéltár nyitvatartási idejének minden percét kihasználni az iratanyagok tanulmányozására (a beregszászi KTÁL nyitva tartása: hétfőtől péntekig közép-európai idő szerint 7-15 óráig, viszont 11-12 óra között ebédszünet van, amikor el kell hagyni a levéltárat).

A jövőbeli kutatók figyelmét pedig szeretném pár dologra felhívni: a kutatni kívánt fond elérhetőségéről minden esetben érdeklődjenek még az ösztöndíjas időszak megkezdése és a kiutazás előtt, mert vannak olyan iratanyag, amely előkészítése több időt vesz igénybe (a kevés a munkaerő és rengeteg a feldolgozandó iratmennyiség miatt) vagy akár nem is elérhető. Fontos megjegyezni, hogy bár a levéltár több munkatársa beszél magyarul és nagyon segítőkészek, viszont a fondokhoz tartozó opiszok jegyzéke orosz vagy ukrán nyelven íródtak, attól függetlenül, hogy a kikért őrzési egységben magyar nyelvű dokumentumokat találunk. Az általam vizsgált kolhoziratok között a szovjet korszakból kiindulva is főként orosz és ukrán nyelvű dokumentummal kellett számolnom, de érdekes volt megfigyelni, hogy az átnézett közgyűlések jegyzőkönyvei, a kolhozisták kérelmei és egyéb dokumentumok magyarul készültek. Ez a többségében magyar lakosságú településekkel magyarázható. Sajnos sok irat kézzel (akár ceruzával) íródott, amelyek kiolvasása jelentősen megnehezíti a kutató munkáját, emellett sok pontatlanság, javítás, áthúzás is megfigyelhető. Illetve fontos megjegyezni, hogy a kolhoziratok fondjainak esetében, nem minden őrzési egység található meg és kérhető ki, annak ellenére, hogy szerepel a jegyzékben (ez valószínűleg a beregszászi és ungvári levéltárak közötti átszállításokkal, áthelyezésekkel magyarázható). Azoknak a kutatóknak, akik szeretnének, levéltári kutatómunkát végezni elsősorban egy kérvényt kell benyújtaniuk a levéltár igazgatójának (Miszlyuk Mihájló igazgató, Kutassy Ilona igazgató-helyettes), amely tartalmazza a kutatni kívánt témakört és a kutatás célját, valamint csatolni kell egy intézményi igazolást, ahol az adott kutató tanul, oktat stb. Az elbírálást követően pedig egy évig lehet látogatni a levéltárat.

Immáron másodszorra sikerült elnyernem a Klebelsberg-Kuno ösztöndíjat, amiért rendkívül hálás vagyok és ezúton is szeretném köszönetemet kifejezni a Külgazdasági és Külügyminisztérium, Nemzetközi Magyar Nyelvi Képzésekért és Oktatásért Felelős Főosztálynak a pályázatom támogatását.